

## ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

*Продовжено думку щодо аналізу розвитку і формування системи розселення в Закарпатті, проводиться аналіз історичного розвитку та адаптації закладів обслуговування, їх вплив на формування системи розселення.*

*Ключові слова: аналіз, розвиток, формування, система розселення.*

Подальший розвиток теорії формування простору і розміщення об'єктів виробництва і обслуговування розвинувся в теоріях і принципах В. Кристаллера. Він запропонував першу теорію про функції і розміщення системи поселень у просторі. Центральними містами будуть міста, які надають послуги не тільки в себе, але й в поселеннях свого оточення. На думку вченого, зони обслуговування формуються в соти, а територія покривається сотами (шестикутниками). Така модель дістала назву – «кристаллерівська решітка». На основі такої моделі був сформульований принцип Кристаллера: «кожний наступний рівень концентрації сфери обслуговування в поселеннях включає в себе попередні». Вагомий внесок у розвиток просторових зв'язків зробив на початку ХХ ст. відомий німецький вчений А.Льош у своїй праці «Просторова організація економіки». Він намагався об'єднати дослідження об'єкту розміщення Й. Тюнена та принцип В. Кристаллера, на основі цього сформулював теорію «економічного ландшафту». Вчений ретельно вивчив та дослідив теорії раціонального використання простору і узагальнив їх під кутом зору теорії загальної рівноваги. Він переходить від рівня підприємств та поселень до проблеми формування економічних ландшафтів (районів), наголосив на значення зони впливу міста, що дає основу для формування системи розселення.

Проблемою розвитку міст займався відомий вчений Дж.Форррестер. Він показав взаємодію структурних елементів міста, виділив підсистеми: населення, середовище, простір. Він говорив, що основна суть динаміки розвитку полягає в тому, що місто змінюється з середини. Місто контактує із зовнішнім середовищем, але не змінює його.

Отже, особливо корисними для теорії і практики містобудування стали результати географічного моделювання природних явищ, зокрема, закономірностей розміщення поселень. Завдяки працям Кристаллера, Льоша,

Ізарда доведено, що в поведінці людей є декілька закономірностей щодо переміщень у просторі, які підлягають кількісній оцінці. Зокрема, моделі розселення, засновані на принципах мінімізації переміщень людей, ієрархії та агломерації їх діяльності, що дає підстави для розуміння конфігурації в часі та просторі.

Початковий період вчення про розселення на Україні відноситься до 20-30 років коли було значним впливом революційної ідеології та політики, яка проводилася в Україні. Соціалістичні ідеї урбаністів позначилися на практиці інженерно-планувального характеру. Цей період характеризується пошуком нових радикальних форм «соціалістичного» розселення. В наукових роботах проявляється ідеологія, яка відповідала революційним, ідеологічно спрямованим перетворенням – роботи П. Альошина, А. Бекетова, А. Станіславського, В. Ейнгорна та ін.

На початку 60-х рр. ХХ ст. в містобудуванні були визначені такі форми розселення як селищна, міська та позаміська. Важливо те, що оцінка позаміської форми була неоднозначною. Спочатку її оцінювали негативно, а потім – як прогресивну з точки зору існуючої тенденції розширення міжпоселенських зв'язків. З часом ця форма розселення набула значення регіональних систем розселення. Це період функціонального планування, відповідно до необхідності економічного обґрунтування містобудування у передвоєнні та перші повоєнні роки. Розробляли проекти та ідеї А. Артемчука, Д. Богограда, В. Давидовича, О. Ізрайлевича, та ін.

Подальший розвиток теорії розселення в 60-70-х роках визначається географічними, економічними, соціально-демографічними та архітектурними підходами в процесі проектно-планувальних робіт. З географічного погляду була успадкована ієрархічна організація поселень у вигляді «теорії центральних місць», яка описує мережу міст-центрів згідно із законами побудови їх просторової форми. В українській школі містобудування формували думку М. Дьомін, Г. Заблоцький, Г. Лаврик, Г. Фільваров, І. Фомін в успішній співпраці з московськими вченими – Л. Авдотїним, А. Гутновим, В. Лавриком, І. Лежавою та ін.

З містобудівної науки в теорію розселення були запозичені такі фундаментальні поняття, як планувальна структура, функціональне зонування, трактування об'єктів розселення в термінах просторової композиції. Розробка «образної» форми містобудівного мислення допомогла зробити «переклад» теоретичних концепцій у площину практичних проектних методик і рекомендацій. Це сприяло значущості розселення у містобудівному плануванні.

На формування теорії розселення в 70-80 рр. ХХ ст. помітний вплив справила «загальна теорія систем». Корисним виявився і використаний в

системному підході до розселення понятійний і логіко-математичний апарат загальносистемних досліджень. Даний період був спрямований на збереження навколишнього середовища, у зв'язку із глобальною природозахисною проблематикою – І. Бистряков, Т. Панченко, І. Родічкін, Ю. Бондар та ін.

Наступний період в історії містобудування відзначився культурологічною парадигмою підвищеним інтересом до історико-культурної спадщини країни і усвідомленням її значення в містобудівній діяльності. Це наукові думки А. Осітнянко, М. Габреля та ін..

Процес розселення на Україні досяг своєї зрілості, коли в мережі міст була зафіксована їх концентрація і агломерування, коли позначилися районоформуючі функції міст. Ідея системності дала привід звернути увагу на ієрархічну структуру мережі міст, враховуючи такі потреби населення, як праця, побут і відпочинок, що реалізуються в просторі завдяки міжпоселенським зв'язкам. Такі зв'язки існують тому, що для задоволення життєво необхідних потреб населення, яке проживає в невеликих поселеннях, необхідно більш-менш регулярно відвідувати суміжні поліфункціональні міста-центри. Мережа міжпоселенських зв'язків, які характеризуються відстанню до центральних міст, їх напрямком та інтенсивністю, є тією первинною соціально-економічною інформацією, яка необхідна для визначення параметрів територіальних систем розселення. Оскільки такі територіальні системи розселення в межах регіону відрізняються за розмірами, чисельністю населення, формами та специфічними традиціями, то існує можливість визначити параметри їх підпорядкованих типів, а в кінцевому рахунку – ієрархічну структуру системного розселення. Таким чином, досліджуючи функціональні зв'язки прирічкових територій в їх просторовому відображенні дозволяють зафіксувати фундаментальну системну властивість – параметри систем розселення прирічкових територій Закарпаття.

На території України, як і на території Закарпаття зокрема в другій половині ХХ ст., історично склалося два основних ієрархічних рівні адміністративно-територіального управління – обласний і районний, гірський і низинний. Як область, так і райони є господарськими територіальними одиницями, які мають деякі властивості ієрархічно упорядкованих систем розселення. Однак, як свідчать результати натурних обстежень міжпоселенських зв'язків, існують ще рівні системного розселення – надобласні і надрайонні.

Оцінюючи в цілому стан містобудівних досліджень в історичному ракурсі, можна щоразу бачити різні прояви сталих еволюційних тенденцій. Це дає всі підстави здійснювати стратегію подальшого дослідження в плануванні територій в контексті теорії еволюції.

Дуже широко вивчалися проблеми систем розселення та просторових міжпоселенських зв'язків, як за кордоном, так і в нашій країні. Проте недостатньо приділялася увага таким специфічним територіям, як прирічкові території Закарпаття. Недостатньо приділялася увага формуванню системи розселення гірських і низинних прирічкових територій, містобудівному освоєнню, інженерно-планувальній структурі поселень, формуванню структури навколишнього середовища, зонам відпочинку та рекреації, плануванню окремих територій. Тому, в останні десятиліття, виникли проблеми пов'язані із комфортним проживання і використанням специфічних територій області.

### Література

1. Осітнянко А.П. Планування розвитку міст. – К.: КНУБА, 2005. – 386 с.
2. Демин Н.М. Управление развитием градостроительных систем. – К.: Будівельник, 1991. -184 с.
3. Форрестер Дж. Динамика развития города. – М: Прогресс, 1984. - 287 с.
4. Станькова Я. Пехар И. Тысячелетнее развитие архитектуры (перевод с чешского В. Иванова). – М.: Стройиздат, 1984. – 292 с.
5. Голик Й.М., Несух М.М. Особливості розвитку системи розселенні в Закарпатті. – В зб. «Містобудування та територіальне планування», вип. №60. – С. 87-91.

### Аннотація

В статье продолжено мысль относительно анализа развития и формирования системы расселения в Закарпатье, проводится анализ исторического развития и адаптации учреждений обслуживания, их влияние на формирование системы расселения.

Ключевые слова: анализ, развитие, формирование, система расселения.

### Annotation

The article continued according to the analysis of formation and settlement system in Zakarpattya , analyzes the historical development and adaptation of facilities services, their impact on the settlement system.